

Üç Aşk Konulu Mesneviden Minyatürler ve Feraye Türküsü Minyatürü

Miniatures and Feraye Folk Song Miniature from Three Love-Themed Mesnevis

Ömür Koç

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı

email: okocbodrum@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0351-5443>

Bu makale bilimsel etik ve kurallara uygun hazırlanmış ve intihal incelemesinden geçirilmiştir. Etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Atf (APA 6)/To cite this article

Koç, Ö. (2021). Üç aşk konulu mesneviden minyatürler ve Feraye türküsü minyatürü. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 27(46), 168-183. <https://doi.org/10.32547/ataunigsed.882684>

Makale Gönderim Tarihi/Received: 08/02/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 04/03/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 29/03/2021

Research Article/Araştırma Makalesi

Öz

Toplumları oluşturan bireyler dileklerini, özlemlerini, aşklarını ve hasret gibi sorunlarını dile getirmek için çeşitli araçlara ihtiyaç duyarlar. Birçok şair edebi konularda mesneviler yazmıştır. Aşk konulu mesneviler geniş bir coğrafya üzerinde ilgi uyandırmış ve günümüze birçok yazma eser ulaşmıştır. Türk halk edebiyatında türküler önemli bir yere sahiptir. Menteşe Beyliğinden günümüze miras Feraye türküsü, ağrıdın destansı hikâyesinde de trajedik olay anlatılır. Anadolu'nun birçok yöresinde türküler söylenir, ezgilerin dayanılmaz melodisiyle oyunlar oynanır ancak kaçının hikâyesi bilinebilir? Kendine has özellikleri ve teknikleriyle yapılan minyatür-nakış resim 19. Yüzyılın sonuna kadar Türk resim sanatını temsil etmiştir. Türk Sanatında nakış resim olarak adlandırılan minyatürün sanatçısına nakkaş denir, metinlerde geçen olayları, konuları detaylı olarak anlatmak ve süslemek için yapılır. Bazen bir kitapta geçen olayları bir minyatür anlatırken bazen birçok minyatür yetmeyebilir. Türk minyatürlerin bir özelliği de tarihi belgelemektir. Ülkemizin zenginliklerinden olan türkülerimizin hikâyelerinin bilinmesi için görsel materyallerle destekleyerek belgelenmesi gereklidir.

Anahtar kelimeler: Minyatür, Türkü, Menteşe, Ağıt, Destan, Mesnevi, Nakkaş

Abstract

Individuals who make up societies need various means to express such feelings as their wishes, longings, and loves. Many poets wrote mesnevis on literary subjects. The mesnevis with the theme of love aroused interest in wide geography and many manuscripts have survived to this day. Folk songs have an important place in Turkish folk literature. The Feraye song, inherited from the Menteşe Principality, is also told in the epic story of its lament. In many regions of Anatolia, folk songs are sung, games are played with the irresistible melody of the melodies, but how many stories can be known? Miniature-embroidery painting, made with its unique features and techniques, represented Turkish painting art until the end of the 19th century. In Turkish Art, embroidery is done to explain and decorate the events and subjects in miniature texts in detail. While sometimes a miniature tells the events in a book, sometimes many miniatures are not enough. Another feature of Turkish miniatures is to document the history. To know the stories of our folk songs, which are one of the richness of our country, they should be documented by supporting them with visual materials.

Keywords: Miniature, Folk Song, Menteşe, Lament, Epic, Mesnevi, Miniaturist

1. Giriş

Edebi eserlerde halkın yaşantısı, kültürel değerleri, örf-adetleri, dini ve ahlaki hassasiyetlerini yansıtan konular ele alınır. Tarihi süreç içerisinde geçmişten günümüze sözlü, yazılı ve görsel edebiyatın en çok işlenen konuların başında aşk, aşk acısı ve ıstırapı gelir. Varka ve Gülşah, Leyla ve Mecnun, Hüsrev ve Şirin mesnevilerinde aşk, ayrılık, hüznün ve ölüm konuları işlenmiş yazma eserlerdir. Bu mesneviler yaşadıkları dönemlerin önemli şairleri tarafından yazılmış ve günümüze ulaşmıştır. Hükümdarlar, sultanlar, devlet yöneticileri ile halkın ilgisini, beğenisini kazanan bu hikâyeler sanatçıların fırçalarından çıkan tasvirlerle daha zengin hale gelmiştir. Sanatçılar edebi eser örnekleri olan mesnevi, halk hikâyeleri ve destanlarda geçen olayları hayal dünyalarında tasvir ve motiflerle bezeyerek yazmalara değer kazandırdılar. Edebi ve tarihi konularda geçen olaylar sanatçıların en çok tasarımlarında yer verdikleri konulardandır. Türk halk edebiyatının zengin konularından birisi de aşk hikâyeleridir. Menteşe yöresinde yaşanmış, dilden dile günümüze ulaşan Feraye türküsünün hikâyesinde de aşk, ayrılık, ölüm konusu anlatılır, ağıt türküsü beğenilerek söylenmeye devam eder.

Türkülerimiz geçmişten günümüze bir köprü oluşturur, halkımızın yaşamını yansıtan, derdini, sevincini, özlemlerini, üzüntülerini, hüznlerini, kıskançlıklarını, hırslarını, aşklarını, sevgilerini dile getirdiği; gözlemlerini yansıttığı, kısaca her türden duygularını aktardığı müzik ve ezgidir. Doç. Dr. Ümrül Deveci, Altın Tasta Gül Kuruttum (Türkü Metni Çözümlemeleri) kitabının önsözünde “Türküler/halk şarkıları, onları oluşturan toplumların sessel, sözselsel, duygusal, ezgisel sözcüleridir. Anadolu’da ve Türk coğrafyasındaki yaşayan her birey, etnik kökeni, dini, düşünce yapısı, dünyayı algılayışı ne olursa olsun içinde yaşadığı halkın bu üretimine yüzyıllardır kayıtsız kalamamıştır. Hangi yöreye ait olursa olsun hangi dille söylenirse söylene türküler, dinleyeni kendi içine alıp toplumun hikâyeleriyle yüzleştirir. Hikâyesi olan şey yaşar” diye belirtir.

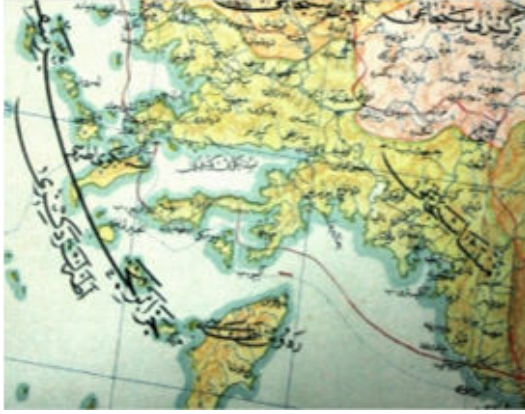
Türkünün diğer halk şiirlerinden farkı ezgisinden gelir. Bir şiir ezgiyle söylendiğinde türkü haline gelir. Bu yüzden halk arasında ezgiyle söylenen bütün halk şiirleri türkü olarak adlandırılmıştır (Altınsoy, 2006, s. 13). Derlenmemiş, bir araya getirilmemiş türküler, unutulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Toplum yapısıyla ilgili çeşitli veriler elde edebileceğimiz türkülere, her geçen gün ilgi artmakta, toplanmış ya da derlenmiş türkü metinlerinden meydana gelmiş çeşitli kitaplar yayınlanmaktadır. Fakat bunlar yeterli değildir; çalışmalar sadece derleme yapma, metin toplama safhasında kalmamalı; güfte ve ezgi üzerinde de titiz çalışmalar yapılarak bunların değerlendirilmesi yoluna gidilmelidir (Deveci, 2007, s. XV).

Türküler iki kaynaktan beslenir. Asıl türküler söyleyenleri bilinmeyen, halkın ortak malı olan ve halkı derinden etkileyen bir olay üzerine yakılanlardır. Bu olay bütün milleti ilgilendirecek kadar önemli olabileceği gibi dar bir çevreyle de sınırlı kılabilir. Aşk, gurbet, ölüm, kahramanlık, fetih, seferberlik, doğal afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması gibi olaylarla seveda, talihe küsme gibi duygular türkülerin şartlarını hazırlayan sebeplerin başında gelir. Bu olaylardan birini yaşayan veya bu duygulardan birini taşıyan, sanatçı ruhuna ve yeteneğine sahip halktan birinin olayı halk şiiriyle ve ezgi eşliğinde ifade etmesi türküyü meydana getirir. Zamanla türküyü söyleyen kişinin adı, türkünün söz ve ezgi bölümleri gibi kişisel izleri ortadan kalkar ve türkü toplumun ortak malı olarak halk edebiyatı ürünü karakterine bürünür (Albayrak, 2012, s. 611-612).

1.1. Mentеше Yöresi ve Türkmenler

Görsel 1

Muğla İli Haritası

(CC BY-SA, t.y.).

Günümüzdeki Muğla vilâyetini kapsayan ve antik dönemde Karya denilen bölge Türklerin eline geçişinden sonra Mentеше adıyla anılmaya başlanmıştır (Mete, 2004, s. 150-152) (harita). Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Muğla-Mentеше Yöresi, tarihi, destanları, menkıbeleri, halk hikâyeleri ve türküleriyle de çok zengindir. Mentеше Yöresi'nin anonim ağıtları Feraye, Kerimoğlu Zeybeği, Çökertme ve Ormancı türküleri çok sevildiğinden düğün ve eğlence ortamlarında oyun havası olarak algılanıp, oynanmaktadır. Bunun nedeni anonim türkülerinin sözlerinin yeterince yansıtılmamış olması, nakarat kısımları ile ezgilerinin kulağa hoş gelmesi olabilir. Feraye'nin sonu ölümle biten acı dolu trajik hikâyesi, destansı bir şekilde anlatıla anlatıla, dilden dile günümüze ulaşmış, türkü olarak yüreğimize akmaya devam etmiştir. Ancak anonim özelliği taşıyan Feraye türküsünün yöresi, kimden alındıkları ve derleyeni bilinmesine rağmen ilk yakarı yani söyleyeni zamanla unutulmuştur. Türkünün hikâyesi ile günümüzün en önemli sorunlarından kadına şiddeti bir kez daha görselleştirerek anlatmak için de minyatürü yapılmıştır.

1071 Malazgirt Savaşı'nda alınan zafer sonrasında Muğla yöresine en yoğun Türk göçü devam eder. Bizans'ın yenilmesi Anadolu'nun kapılarının açılmasını sağlamıştır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1075 yılında İznik'i alarak başkent yapması Türk göçünü Batı Anadolu'ya doğru yaygınlaştırır. Malazgirt zaferinden önce de Türklerin Anadolu'nun pek çok noktasında buldukları, buralarda Bizans yönetimine vergi vermek suretiyle sürülerini yaydıkları tarihi verilerden anlaşılmaktadır. Malazgirt savaşı hatırlanacak olursa Bizans kralının askerleri arasında Türk soylu Kıpçak boylarından askerlerin olduğu ve bunların savaş esnasında uranı(sloganı)ve dilinin bir olduğu anladıktan sonra Alpaslan'ın ordusu tarafına geçtikleri de hatırlanır. Bu askerlerin büyük çoğunluğunun Kıpçak Beçenek/Peçeneklerden oluştuğu da bilinir (Çınar, 2010, s. 39-40). Karadan ve denizden gelen Türkmenler burada bir beylik kurarak bölgeyi yoğun şekilde iskân ettiler. Mentеше Beyliği, Osmanlı topraklarına bir sancak olarak katıldıktan sonra belgelerde ve kroniklerde Mentеше ili, Mentеше vilâyeti, Mentеше sancağı, Mentеше livası adlarıyla yer almıştır (Mete, 2004, s. 150-152).

Menteşe beyliğinin kuruluş yıllarında Kıpçak ve kısmen Moğol unsurlar da dahil olmak üzere, önemli ölçüde Oğuz göçü olmuştur. 13. yüzyıldan sonra ise Oğuz/Türkmen ağırlıklı göçler olmuştur. Ancak bu elbette kesin ve kesin hatlarla ayrılmaz. Kıpçak unsurlar içinde Oğuzların, Oğuz unsurlar içinde de Kıpçakların bulunması ve kaynaşması pek tabiidir. Ancak ağırlık bakımından Kıpçak ve çok az da olsa Türkleşmiş Moğol unsurların Muğla-Bodrum arasını, Oğuz/Türkmenlerin de Fethiye-Marmaris hattını benimsedikleri ve yerleştiklerini dil yadigarları ve antropolojik verilerden anlamak mümkün gibi görünmektedir. Ancak Muğla genelinde Oğuz/Türkmenler hem yoğun hem baskın olmuş, diğerlerini etki altına almıştır (Çınar, 2010, s. 40).

Göçebelerin önceleri genel bir adları yoktu. Her soy kendi adıyla anılırdı. Sonraları bunların büyük bölümüne Türkmen, 15. yüzyıldan itibaren ise Yörük denildi (Çınar, 2010, s. 44-45). Yörükler, etnik olarak Türklerin Türkmen/Oğuz kolundandırlar. Kökende; her Türkmen bir Yörük'tür, her Yörük de bir Türkmen'dir, Türk'tür (Menteşe Belediyesi, t.y., para. 3).

Görsel 2

Yörük Kıl Çadırı

(Kıvrak, t.y.b).

Yörük kelimesi “yörü-mek” fiilinden -k ekiyle yapılmış bir ad olup “yürüyen” demektir; sözlükte “göçebe, göçer-ev, göçer” manasına gelir. Yörük kelimesinin XIV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış ve yaygın biçimde kullanılmış olması mümkündür. Yörük kelimesi göçebe yaşayış tarzını gösterir biçimde kanunnamelerde zikredilir. Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesinde şöyle bir madde vardır: “Koyunlu yerli ve yörük yayla ve kışla hakkın vermeye” Diğer bir kanunnamede, “Yörükler evvelden yörüü geldikleri yerde yörüyeler.” Sancaklara ait kanunnamelerde şu cümle çokça geçer: “Yerlide ve yörükte resm-i ganem iki koyuna bir akçedir.” Anlaşılabacağı üzere “yerli” kelimesi yörükün karşıtı olup yerleşik hayata geçen” manasını taşır (Sümer, 2013, s. 570-573).

Yörük teriminin ilk anlamı göçebe yaşayış tarzı ile ilgili olsa da zamanla “göçebe” yaşayıştan ayrılmış, toprağa bağlanmış, köylüleşmiş, hatta kentlileşmiş insanların bir bölümü, atalarının yaşayış biçiminin adı olan “Yörük” sözünü kendilerine sıfat olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Yörük yerleşimi açısından Muğla bölgesi önemli bir yer tutar. Muğla bölgesinde yaşayan Yörükler; daha çok besledikleri hayvanlara bağlı olarak Karakeçeli, Kızılkıçeli, Sarıkeçeli, Karatekeli, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Çepni vb. adlar alırlar. Türkmen /Oğuz boylarının pek çoğunun adının köylerde yaşaması bölgenin karakteristik özelliğidir. Osmanlı devleti döneminde ortaya çıkan bu ad, göçebe yaşayışın sosyal hayattan çekilmesine paralel olarak yavaş yavaş unutulmaya başlamıştır. Muğla Yörük/Türkmenleri arasında, Mentеше Beyliğinin kuruluşu sürecinde gelen Türkmenlerden başka Konya, Karaman, Kütahya, Adana, Antalya, Denizli, Aydın, Malatya, Adıyaman, Erzincan bölgelerinden gelip yerleşen çok sayıda Türkmen/Yörük vardır (Menteşe Belediyesi, t.y., para. 11).

Yörük adı Kızılırmak'ın doğusunda ve güneydoğusunda kalan yörelerde bilinmez. Oralarda bu manada aşiret ve göçer kelimeleri kullanılır. Son zamanlarda aşiret kelimesinin bilhassa Güney Anadolu'da hem çoğul hem tekil anlamda yörük adı yerine kullanıldığı görülür (Sümer, 2013, s. 570-573). Konargöçerler, Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri ve geliştirdikleri bozkır kültürünün etkisiyle ortaya çıkan sosyal düzende fazla bir değişikliğe uğratmadan yaşatmışlardır.

Konargöçer Yörükler, baharı ve yazları serin, otların bol olduğu yaylaklarda, güzleri güzlükte, kışları daha sıcak olan kışlakta geçirirler. Muğla bölgesi Yörükleri, Gökova ve Milas bölgesine kışlak, Denizli ilinin Tavas ve Kale ilçeleri ile Muğla'nın Köyceğiz ilçesindeki Sandıras Dağı'nın eteklerine yaylak olarak göç ederler. Yaylaya geç genellikle Hıdırellez'den sonra yapılır, yüklenmiş hayvanları ve hayvan sürüleriyle çıkış duruma göre birkaç gün veya bazen hafta sürebilir. Yörükün hayatı; temel güç kaynağı obası, kıl çadırları ile hayvanlarıdır. Deve, at daha çok binmek ve yük çekme aracı olarak, keçi başta olmak üzere koyunların hemen hemen her şeyinden faydalanır.

Görsel 3

Yörüklerin Hayatında Yer Alan Keçileri

(Kıvrak, t.y.a).

Bir Türkmen- Yörük coğrafyası olarak Muğla bölgesi sözlü halk kültürü ürünleri bakımından zengin bir birikime sahiptir. Destanlardan türküler, halk hikâyelerinden masal ve efsanelere dek sözlü kültür muhafaza edilmiştir. Ancak yeterli değildir. Gelecek nesillere ulaştırmak için resim, minyatür, gravür gibi görsel sanatlardan yararlanılmalıdır.

2. Yöntem

Araştırma betimsel modele dayalı nitel bir araştırmadır. Makalede yer verilen üç aşk konulu minyatürlü mesnevilerin kaynak taraması yapılmış ve minyatürler belirlenmiştir. Feraye türküsü minyatürü için alan araştırması, video kayıtları ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır.

3. Minyatür ve Feraye Türküsü

3.1. Kısaca Minyatür Sanatı

Minyatür terimi Orta Çağ Avrupa'sında yazma kitapların bölüm başlarına yapılan tezhiplerde (süslemelerde) baş harfleri vurgulamak amacıyla kullanılan kırmızı boya miniumdan türetilmiştir ve söz konusu tezhipleri tanımlar. Daha sonraları Latince miniare kökünden türetilerek İtalyanca miniatura, Fransızcaya miniature biçiminde geçip zamanla yazma kitaplardaki resimleri ifade etmek için kullanılmıştır (Mahir, 2005, s. 15).

Türk Minyatür Sanatı Uygurlardan Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar resim sanatının temsilcisi olmuştur. Osmanlı Batılılaşma Döneminin sonuna kadar Türk minyatür sanatına nakış, sanatçısına da nakkaş adı verilmiştir. Nakkaşlara sanat eğitimleri usta-çırak ilişkisiyle, günümüzde sanat eğitimi verilen okulların karşılığı olan nakkaşhanede verilir. Minyatür yazma eserlerde geçen konuyu daha iyi anlatmak ve süslemek için yapılır, kendine has tekniği ve özellikleri vardır. Günümüz batılı resim sanatının özelliklerinden perspektif, anatomi, ışık-gölge gibi kuralların yerine minyatürde havadan bakılıyor görünüm, mekânın hem içi hem de dışının verilmesi, mecazi anlam, önemine göre figürlerin büyük çizimi, ince işçilik, nesnelere ve figürlerin detaylarına kadar kontürlenerek verilmesine dikkat edilir. Nakkaşlar genellikle altını gökyüzü, süsleme ve cetvelde, gümüşü ise mekânların çatılarında, kubbelerinde, silah ve akarsuların tasvirlerinde kullanırlar. Türk minyatürünün en önemli özelliği, yazmadaki anlatılan konuyu tüm detaylarıyla birlikte tarihsel kayıt altına almasıdır. Minyatürlerde belgelenen olayları, hikâyeleri, o günkü kentleri, coğrafyayı, yapılan savaşları görebiliriz.

Yapılan seferler, göçler, göç edilen yerlerdeki yerel kültür, sanat ve sanatçılarla birlikte farklı gelenek, okul, üslupta yetişmiş nakkaşlar ve eserleri Osmanlı Devleti topraklarına getirilerek minyatür sanatı daha bir zengin duruma gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferinden sonra bölgenin sanat merkezleri olan Tebriz, Herat, Kazvin, Şiraz ve Halep şehirlerinden Osmanlı Saray Nakkaşhanesi'ne çok farklı kökenden sanatçıları ve eserleri getirildiği ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında Batı'dan pek çok sanatçının geldiğini ehl-i hiref defterlerinden öğrenebiliyoruz (Renda, 1997, s. 1266-1267). Günümüze kadar Türk sanatçıları Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'da çeşitli sanat eserleri, üslupları ve teknikleriyle zengin sanat örnekleri tasarlamışlardır. Dünyanın birçok müzesinde, kütüphanesinde ve koleksiyonlarında zengin Türk minyatür sanatı örnekleri yer alır.

Nakkaşların severek minyatürlerini yaptıkları konulardan birisi de edebiyattır. Sultanların, hükümdarların, yöneticilerin himayesinde nakkaşlar, Türk edebiyatının, kültürünün zengin yazma eserlerinin minyatürlerini yapmışlardır. Aşk, acı, hasret, ayrılık ve ölüm gibi konuların anlatıldığı, saray çevresi aruzlu yazmalardan Varka ve Gülşah, Leyla ile Mecnun, Hüsrev ile Şirin mesnevileri minyatürleri ile Menteşe Beyliği'nden günümüze gelen Feraye türküsü hikâyesi minyatürü örnek verilebilir.

3.2. Varka ve Gülşah Mesnevisinden Minyatür Örnekleri

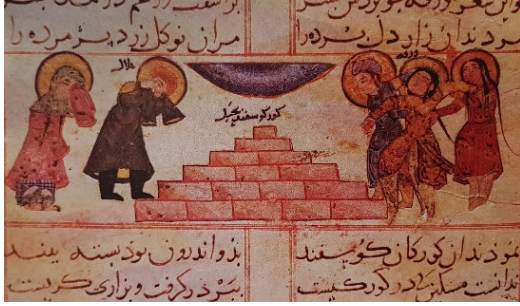
Fars ve Türk edebiyatlarında bilinen konusunu Arap edebiyatından alan aşk hikâyesi Varka ve Gülşah mesnevisi, Sultan Abu'l-Kasım Mahmud adına şair Ayyuki tarafından Gazne Sarayı'nda Farsça yazılmıştır. Türk

Edebiyatı'nda tanınan diğer Varka ve Gülşah mesnevisi Yusuf -ı Meddah tarafından biraz farklı olarak tekrar ele alınarak Sivas'ta yazılmıştır. Varka ve Gülşah mesnevisi Türk, Azerbaycan, Özbek, Türkmen, Kazak, Tacik, Fars ve Afgan edebiyatlarında halk varyantları şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır (Coşkun, 2012, s. 516-517). Şair Ayyuki'nin yazdığı, Türk minyatür sanatının gelişiminde önemli bir yere sahip olan mesnevinin minyatürlü tek nüshası Anadolu Selçuklu döneminde Amal-i Abdülmü'min b. Muhammed al-nakkaş al-Huveyyu tarafından Konya'da yapılmıştır. Selçuklu Dönemi edebi yazma minyatürler grubuna giren bu eserin, günümüze ulaşmış aşk veya benzer konulu başka bir eser bulunmaması nedeniyle başyapıt niteliği taşıdığı söylenebilir (Berber ve Başar, 2018, s. 72). Birtakım entrikalardan ve iç içe geçme olaylardan meydana gelen bu acılı aşk hikâyesi İslam sanatındaki resimli nadir aşk konulu eserlerdendir. Topkapı Sarayı Müzesindeki nüsha bilinen tek resimli Varka ve Gülşah yazmasıdır. 70 yaprak olup 71 minyatür ihtiva eder (İnal, 1995, s. 50).

Mesnevinin kısaca hikâyesinde Hz. Muhammed (sav) zamanında Mekke'deki Beni Şeybe kabilesinin iki kardeş yöneticisinden Hilal'in oğlu Varaka ile Hümmam'ın kızı Gülşah birlikte büyürken aralarında bir aşk doğar ve evlenmelerine izin verilir. Ancak daha önce Gülşah'a talip olan ve reddedilen Amr adında bir kişi düğün sırasında Gülşah'ı kaçıtır. Amr'ın kabilesiyle savaşmak zorunda kalan Varaka esir düşer ve Gülşah tarafından kurtarılır. Gülşah'ın annesi Varaka'nın fakir olmasını bahane ederek evlenmelerine engel olur ve kızını Şam Şahı Melik Muhsin'e verir. Varka'ya önce Gülşah'ın öldüğü söylenir ve mezarı gösterilir (Minyatür 1).

Minyatür 1

Varka Gülşah'ın Yalancı Mezarı Başında, XIII. Yüzyıl İlk Yarısı

(Çağman ve Tanındı, 1979).

Varka gerçeği öğrenir, Gülşah'ı bulmak için Şam'a gider. Melik Muhsin Gülşah'ın Varka'yı sevdiğini öğrenir, âşıkları kavuşturur ve Gülşah'ı boşar. Melik'in iyiliği karşısında Varka aşkına rağmen Gülşah'ı terk eder ve tekrar ayrılırlar. Başlarından birçok olay geçen Gülşah Varka'nın öldüğünü öğrenince mezarına gelir, kendini hançerler ve yanına gömülür. Hz. Peygamber'e hikâye anlatılır, Hz. Peygamber'in duasıyla dirilen âşıklar nikâhlanır ve birlikte kırk yıl yaşarlar (Coşkun, 2012, s. 516-517).

Diğer anlatımda; Varka durumu öğrenir ve Şam'a gidip Gülşah'ı bulur. Şam kralının sarayında birkaç gün kaldıktan sonra babasının mezarını ziyaret etmek üzere ayrılır (Minyatür 2). Yolda attan düşerek ölür. Gülşah da Varka'nın mezarı başında ölür. Şam kralı her ikisine de bir mezar yaptırır ve adını "Âşıklar Türbesi" koyar. Bu hikâye o kadar nam salar ki, bir gün savaştan dönerken Hazreti Peygamber bu mezarın haberini alır ve ziyaret eder (İnal, 1995: s. 50).

Minyatür 2

Varka'nın Kollarında Babasının Ölmesi

(Hattstein ve Delius, 2000).

Varka ve Gülşah minyatürlerindeki figürlerin genel özellikleri, Uygurlardan Anadolu Selçuklulara kadarki Türk tiplmesi özelliklerini taşımalarıdır. Figürlerin yüzleri dolgun, köşeli (oval, ay yüzlü), badem gözlü, hafif kemerli küçük burunlu, gonca ağızlı, saçları iki yana bırakılmış ve başlarının etrafı harelidir. Ayrıca figürlerin başlıkları, giysileri, kollardaki pazubent (tiraz), atların kuyruklarının bağlı olması, sayfa kenarlarında bitkisel motifler (nar, haşhaş ve ağaç), rumi motifleri, çeşitli hayvan tasvirleri kompozisyonlarda yer alır (Minyatür 3). Minyatürlerin sıralı ve simetrik olarak metnin arasında yer alması da özelliklerdendir (Minyatür 4). Bu özellikler diğer Türk sanatları eserleriyle üslup birlikteliği gösterir.

Minyatür 3

Gülşah'ın Bayılması, XIII. Yüzyıl İlk Yarısı

(Çağman ve Tanındı, 1979).

Minyatür 4

Çadırında İsteksizce Yatan Gülşah'ı Endişeyle Annesinin İzlemesi

(Hattstein ve Delius, 2000).

3.3. Leyla ile Mecnun Mesnevisinden Minyatür Örnekleri

Leyla ile Mecnun aşk hikâyesinin kökeni Arap edebiyatı olmasının yanında Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında sevilerek yazmalarda yer almış ve nakkaşlarca minyatürleri yapılmıştır. Fars edebiyatında ilk defa Menuçihri ve Baba Kuhi-i Şirazi'nin divanlarında rastlanmış daha sonra Nizami-i Gencevi, Emir Hüsrev-i Dihlevi, Abdurrahman-ı Cami, Kâtibi, Mektebi-i Şirazi gibi şairlerce mesnevisi yazılmıştır (Yazıcı, 2003, s. 160-161). Türk edebiyatında Leyla ve Mecnun'nun hikâyesini ilk defa eserlerinde anlatan Gülşehri ile Âşık Paşa'dır. Türk edebiyatında Leyla ve Mecnun hikâyesini müstakil mesnevi şeklinde yazan ilk şair Edirneli Şahidi'dir. Ali Şir Nevai'nin hamsesi içinde Leyla ve Mecnun'da yer alır. Türk edebiyatının en güzel Leyla ve Mecnun mesnevisini Fuzuli yazmıştır. Diğer Leyla ve Mecnun'u yazan şairlere Hamdullah Hamdi, Ahmed Rıdvan, Bihişti, Ahmed Sinan Çelebi, Sevdai, Hakiri ve Kadimi örnek verilebilir (Pala, 2003, s. 161).

Edebi eserlerin bazılarında olduğu gibi Leyla ve Mecnun'nun hikâyesinde de farklı anlatımlar vardır. Bunlara örnek Nizami'nin eserinde Leyla Kays'ın amcasının kızı iken Fuzuli onları akraba göstermez. Nizami Leyla ile Mecnun'u çölde karşılaştırmazken Fuzuli eserinin en lirik sahnesini çöldeki buluşma ile anlatır. Nizami'de olaylar Mecnun'un ölümüyle sona ererken Fuzuli iki aşığı cennette buluşturup mezarlarının türbeye dönüştüğünü söyler (Pala, 2003, s. 163).

Urdu yazarları tarafından Arapça kaynaklardan ziyade Farsçadan aktarılan ve çeşitli şekillerde yön verilen hikâye Hint alt kıtasının adet, gelenek ve kültürünün etkisinde kalmıştır. Urdu edebiyatında Leyla ve Mecnun konusunu işleyen şairlere Abdullah Vaiz b. İshak, Mirza Muhammed Taki Heves, Tecelli, Azizüddin Nami ve Şah Muhammed Azim Dihlevi'nin mesnevileri örnekler (Fauq, 2003, s. 162).

Leyla ve Mecnun hikâyesinde: Necid'de bulunan Beni Amir kabilesine mensup Kays ile Leyla kabilelerinin hayvanlarını otlatırken birbirlerini severler (Minyatür 5). Büyüyüp aşklarının meydana çıkması üzerine Leyla çadırda alikonur ve Kays'a gösterilmez (Minyatür 6). Bunun üzerine Kays'ta aşkın ilk ıstırabı başlar: babasına Leyla'yı istemesini söyler. Ancak aşkları sebebiyle kızın adı dillere düşüp namusu lekelendiği için bu teklif reddedilir ve Leyla bir başkasıyla evlendirilir. Kays ıstırabın tesiriyle aklını büsbütün kaybeder. I. Mervan'ın vergi memuru Ömer b. Abdurrahman ile onun yerine geçen Nevfel b. Müsahık Kays'a yardımcı olmak için girişimde bulunurlar, fakat bu girişimleri sonuçsuz kalır. Babası şifa ümidiyle Mecnun'u Mekke ve Medine'ye götürürse de Mecnun Allah'a aşkını arttırması için dua eder ve çöllere kaçarak vahşi hayvanlarla birlikte yaşamaya başlar (Minyatür 7).

Minyatür 5

Leyla ile Mecnun Medresede

(Hamse 1482 Herat SPL (No.52), Ganjevi, 1983).

Minyatür 6

Leyla ve Mecnun'un Buluşması

(Çağman ve Tanındı, 1979).

Minyatür 7

Mecnun Vahşi Hayvanlarla Doğada

(Hamse 1648 Buhara SPL NPV 66.f (No.72), Ganjevi, 1983).

Öte yandan Leyla, Mecnun'un aşkıyla ıstırap içinde ölür (Minyatür 8). Mecnun da onun için ağıtlar söyleyip aşkının acılarını terennüm ederek çöllerde dolaşmaya devam eder. Nihayet bir gün ölüsü bulunur (Durmuş, 2003, s. 159).

Minyatür 8

Mecnun Leyla'nın Mezarında

(Hamse 1648 Buhara SPL NPV 66 (No 80), Ganjevi, 1983).

3.4. Hüsrev ile Şirin Mesnevisinden Minyatür Örnekleri

Bir aşk macerasının asırlar boyunca ilgi görmüş ve sevilmiş hikâyesi Hüsrev ve Şirin'in aslı Sasani Hükümdarı Perviz'in hayatından alınmış olup Şirin ü Hüsrev, Şirin ve Perviz, Ferhad ve Şirin, Ferhadname gibi adlarla da bilinmektedir. Hüsrev'in tarihi şahsiyeti çok iyi bilinmesine rağmen Şirin hakkında bilgiler farklıdır. Şirin çeşitli kaynaklarda İran büyüklerinden birinin cariyesi, Hüsrev'in cariyesi, Romalı Hristiyan bir kız ve Ermen ülkesi melikesi Mihin Banu'nun yeğeni olarak tanıtılır. Nizami-i Gencevi hikâyeyi mesnevi tarzında ölümsüzleştirmiş ve daha sonraki şairlere ilham kaynağı olmuştur. Hüsrev ü Şirin eserleri olan şairlere Emir Hüsrev-i Dihlevi, Arifi, Hacı Şehabeddin, Ahi-i Meşhedî, Vasli, Bezmi, Fahri, Şeyhi, Ahmed Rıdvan, Muisi, Sadri, Hayati, Harimi, Ahi, Lamii Çelebi ve Arif Çelebi örnektir.

Nizami'nin Hüsrev ve Şirin mesnevisinde; Çocuğu olmayan İran hükümdarı Hüzmüz'ün Tanrı'ya yakarışı ve adakları sonucunda dünyaya Hüsrev gelir. Rüyasında güzel bir sevgilisi, harika bir atı, müzisyen bir dostu ve muhteşem tahtının olacağı müjdesi verilir. Çeşitli ülkeleri gezen ve iyi bir ressam da olan yakın dostu Şapur'dan Ermen melikesi Mihin Banu'nun Şirin adında dünyalar güzeli yeğeni ve Şebdiz adında atının olduğunu öğrenir. Hakkında duyduklarıyla Şirin'e âşık olan Hüsrev Şapur'u Ermen'e gönderir. Şapur Hüsrev'in resmini Şirin'e gösterir, durumu anlatır, Şirin Hüsrev'in resmine bakar ve âşık olur (Minyatür 9).

Minyatür 9

Şapur Şirin'in Portresini Hüsrev'e Gösteriyor

(Hamse 1539-1543 Tebriz, Nakkaş Mirza Ali (No.14), Ganjevi, 1983).

Erkek kıyafeti giyen Şirin atı Şebdiz'e binerek avlanma bahanesiyle Hüsrev'e kavuşmak için yola çıkar. Aynı zamanda Hüsrev'de Şirin'i görmek için yola çıkmıştır. Yolda karşılaşmalar fakat birbirileri tanımazlar (Minyatür 10).

Minyatür 10

Hüsrev Şirin'i Yıkanırken Görüyor

(Hamse 1648 Buhara SPL NPV 66, Nakkaş Sultan Muhammed (No.17), Ganjevi, 1983).

Tahttan indirilen babasının yerine mücadelede başarısız olan Hüsrev Şirin'nin bulunduğu Ermen'e tekrar döner. Şirin ava çıktığında Hüsrev'le karşılaşır ve iki sevgili günlerini eğlenceyle geçirmeye başlar (Minyatür 11). Şirin Hüsrev'e taç ve tahtını kurtarmasını söyleyince gönlü kırılan Hüsrev yola çıkar. Rum Kayseri, kızı Meryem'le Hüsrev'i evlendirir, ordusuyla yardım ederek ona tahtını kavuşturur. Şirin Ermen melikesi olur, aşkını unutamaz ve tahtını bırakarak köşküne çekilir. Şirin'i unutamayan Hüsrev Şapur'u Şirin'e gönderir ancak Şirin evli olduğu gerekçesiyle Hüsrev'in talebini reddeder (Minyatür 12). Taze sütle beslenmeye alışmış olan Şirin süt bulmakta zorlanınca Şapur'dan yardım ister. Çin'de aynı hocadan ders aldığı arkadaşı Ferhad'ı getirir ve ona iş verir. Ferhad kısa sürede sarp kayaları delerek uzaklardaki otlaklardan süt getirir. Ferhad Şirin'e âşık olur, yaptığı işlerin karşılığı olan mücevherleri kabul etmeyerek kırlara, dağlara çıkar ve aşkını herkes öğrenir.

Minyatür 11

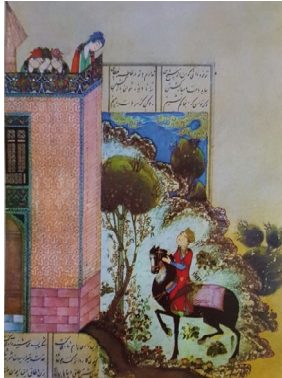
Hüsrev ve Şirin Chovkan (Polo) Oynuyor

(Hamse 1543-1544, Şiraz LOS D-212 f. 53 (No.25), Ganjevi, 1983).

Minyatür 12

Hüsrev Şirin'in Köşkü Önünde

(Çağman ve Tanındı, 1979).

Hüsrev huzuruna Ferhad'ı çağırarak bu aşkından vazgeçmesi için çeşitli vaatler de bulunur. Rızı olmadığını gördüğü Ferhad'dan olmayacak iş olarak Bisütun Dağı'nı delerek ordunun geçebileceği yolu açmasını ister. Ferhad Şirin'e olan aşkıyla dağı deler, Şirin ve atının tasvirlerini dağa işler. Şirin dillere destan olan Ferhad'ı izlemek için atıyla dağa geldiğinde atı sakatlanır ve yuvarlanmak üzere iken Ferhad atıyla birlikte Şirini havada yakalar (Minyatür 13) Hüsrev Ferhad'ı aradan çıkarmak için Şirin'in öldüğü haberini yollar. Ferhad derin ıstırap içinde ölür. Hüsrev'in eşi Meryem'de ölünce Şirin ve Hüsrev sonunda büyük bir düğünle evlenir. Hüsrev'in Meryem'den doğan kötü ruhlu oğlu Şirüye Şirin'e göz koyar ve babasını öldürür (Minyatür 14 ve Minyatür 15). Şirin Hüsrev'in tabutu başında hançeriyle hayatına son verir (Minyatür 16) (Erkal, 1999, s. 55).

Minyatür 13

Ferhat Şirin ve Atını Yakalıyor

(Hamse1648 Herat SPL NPV 66 (No.40), Ganjevi, 1983).

Minyatür 14

Hüsrev'in Ölümü

(Hamse 1481-1482 Herat SPL Dorn 338 f. 91 (No.48), Ganjevi, 1983).

Minyatür 15

Cenazeye Katılan Şirin ve Cemaat Hüsrev İçin Yapılan Mezara Yaklaşırken

(Hamse 16.yy SPL Dorn 341 f. 90 (No.50), Ganjevi, 1983).

Minyatür 16

İntihar Eden Şirin'in Ölümü

(Hamse 1481-1482 Herat SPL Dorn 338 f. 92 (No.51), Ganjevi, 1983).

3.5. Ferâye Türküsü

Makale konusunun geçtiği Menteşe yöresi günümüzde-Muğla vilâyetini kapsar. Batı Menteşe Dağları'nın devamı olan Marçal Dağları güneyde Gökova Körfezi, batıda Milas ilçesi, doğuda Ula ilçesi ile Muğla merkezi sınırları arasında yer alır. Günümüzde Muğla'nın merkez ilçesi Menteşe'dir.

Türk geleneklerinde kadınlar baş tacı yapılmasına rağmen genellikle çocuk doğuran, büyüten, evlendiren, yemek yapandır. Aslında kahr çeken, hayvan güden, süt sağan, ilmik ilmik, düğüm düğüm halı-kilim dokuyan, çadır kuran, obanın direği, kısacası her şeyle ilgilenen, karşılık beklemeyen en acısı da üstüne birde şiddet gören ve öldürülendir. Menteşe yöresi aşk, seveda, doğa, ölüm, yiğitleme, ninni, taşlama ve en çok da ağıt türündeki türküleriyle bilinir. Ferâye türküsü hikâyesi de bunlardan sadece biridir. Kayıt altına alınmayan halk hikâyelerimiz zaman içerisinde ilk orijinalinden uzaklaşarak değişikliklere uğramakta veya unutulmaktadır. Halk hikâyeleri, türküler, destanlar görsel materyallerle belgelenirse geleceğe sağlıklı bir şekilde taşınır. Ferâye'nin hikâyesi de zaman içerisinde ilk anlatımından günümüze gelinceye kadar değişikliklere uğramış ve çeşitli kaynaklarda hikâyesi yayımlanmıştır.

Türkünün söz ve müziği, Ankara Radyosu adına derlemeler yapan Muzaffer Sarısözen ve ekibi tarafından, 10.08.1942 tarihinde, Galip Birgili ve Raziye Gülten'den derlenmiştir. TRT Müzik Dairesi Yayınlarının 761 numarasıyla kaydedilerek, Türk folkloruna Muğla türküsü olarak kazandırılmıştır (Altınsoy, 2006, s. 159).

3.5.1. Ferâye Türküsünün Sözleri

Ferayidir gızın adı,
Ferayi de yar yandım aman,
Esmer yârimde aman da Ferayi,
Türkmen de gızı,
Katarlamış mayayı da,
Yar yandım aman esmer yârime,
Aman da mayayı,
Ninna ninna ninna nay,ninna nayda,
Aman da Ferayi.
Demirciler demir döğer,
Tunç olur, aman da tunç olur,
Sevip sevip ayrılması güç olur,
Yar yandım aman esmer yârime,
Aman da güç olur,
Ninna ninna ninna nay,ninna nayda,
Aman da Ferayi (Eren, 2003, s. 111-112)

3.5.2. Ferâye Türküsünün Kahramanları

Ferâye, göçebe hayatıyla Menteşe'nin Marçal Dağları'nı yurt edinen obanın güzeller güzeli, demirci ustasının biricik Türkmen kızıdır. Destansı aşk hikâyesinin, sonu trajediyle biten türkünün kahramanıdır. İlyas Bey, Ferâye'nin âşık olduğu ve uğruna canından vazgeçtiği, Menteşe Beyi Yakup'un oğludur. Ancak türkünün metninde İlyas Bey'den hiç söz edilmez. Yine türküde hiç söz edilmeyen Mistik, fikri alınmadığı gerekçesiyle kardeşi Ferâye'nin evlenmesine razı olmaz. Bu yüzden önce kardeşinin sonrada kendi canına kıyar.

3.5.3. Ferâye Türküsünün Hikâyesi

Menteşe Beyliği döneminde yaşanan halk hikâyesinin ilk orijinal hali döneminde kaynaklarda yer almadığından zaman içerisinde hikâyesinde eklemeler, çıkarmalar ve farklı anlatımlarla günümüze ulaşmıştır. Hikâyesi türkünün sözlerinde yeterince yer bulmadığından günümüzde bazı farklı anlatımlarla yayınlanmıştır.

İlyas o gün de sazını duvara asar; silahını alır, arkadaşlarıyla Marçal Dağları'nda ava çıkar. Bu çok sık yaptığı bir şeydir. Dağlarda gezmekten, türlü çeşit hayvanı, börtü böceği gözlemekten, avlanmaktan, kimi zaman arkadaşlarıyla yarışmaktan büyük zevk alır. Ama sevdalı olduğu Marçal Dağları'nda, o gün onu başka bir sürpriz beklemektedir. İlyas Bey, hayranlıkla güzel gözlü bir ceylanın peşine takılır, çok hızlı koşan ceylanı gözden kaçırdı, dönmek ister, ama birden bir çift sürmeli iri gözle karşılaşınca, donup kalır. Az önce kaçırdığı ceylanın güzel gözleri, bu anlamlı güzel gözlerin içinde sönüp gider. Zarif motiflerle işli giysisiyle, renk renk pul ve boncuklarla süslenmiş örtüsüyle, sülünü andıran bir Türkmen güzeli, karşısında durmaktadır. İlyas Bey, bir süre hayranlığını gizleyemeyen gözlerle baktıktan sonra, cesaretini toplar ve sorar: Adını bağışlar mısın, güzelim? Kız, sürmeli gözlerini kaçırdır önüne bakar: Ferayi, Beyim, der. Öyle ya, böylesi atı, koşumları, silahı, giysileri ve yakışıklığı olan birisi olsa bey olur, diye düşünür, güzel Ferâye... Ferayi mi? diye sorar, delikanlı. Ferayi der güzel kız; başka bir soruya fırsat vermeden, bir ceylan çevikliğiyle gözden kayboluverir. İlyas, dolaşır atıyla, kızın izini bir türlü bulamaz; Marçal Dağları dar gelmeye başlar, arkadaşlarını toplar, geriye döner. İlyas, kızın peşini bırakmaz, araştırır, soruşturur, öğrenir Ferayi'nin anasını atasını; derdini, kendi annesine açar fakat annesi hoş karşılamaz, "Bey oğluna, Bey kızı yakışır" der, ama İlyas'ı da ikna edemez. Yakup Bey de, bu işin töreye uygun olmadığını anlatmaya çalışır oğluna, bir sürü bey kızı adı verir; ama İlyas'ın gözü Ferayi'den başkasını görmez olmuştur. Çaresiz, Mentşe Beyi Yakup, Ferayi'nin babasını görmek için yanındakilerle birlikte Türkmen obasına gider. Ferayi'nin, babası ve annesi konukları şaşkınlıkla karşılarlar, nereye oturacaklarını bilemezler; ikramlar, hoş beş derken konuya gelinir: Bahçenizdeki gülü dermeye geldik, oğlumuzu size verip kızınızı almaya geldik, derler ve Ferayi'yi atasından anasından isterler. Ferayi'nin babası, "Beyoğlu beye kız vermek obamızı onurlandırır" diyerek kızını vermeye razı olur. Fakat Ferayi'nin ağabeyi Mıstık, bu olaya içerler, "Benim kardeşim, bey oğlunu nerede görmüş de gözleşmişler, dahası sözleşmişler" diyerek, kızın verilmesine itiraz eder. Ferayi'nin gönlüde, İlyas'tadır; haberleşirler, Dipsiz Kapuz'un önünde buluşmaya karar verirler. Ferayi, sarı mayayı katarlayarak, korku içinde, ürkek bir ceylan gibi buluşma yerine gider; İlyas'ı beklemeye başlar ama bu arada ağabeyi Mıstık'ın onu izlediğini fark etmez. Mıstık, aniden kızın önüne çıkar: "Bir de utanmadan kaçıp, onurumuzu beş paralık edersin, öyle mi!" diyerek, belindeki hançerini çıkarıp, rasgele saplamaya başlar. Güzel Ferayi, ağzını bile açmadan, ağabeyinin hançer darbesiyle, dengesini yitirip, Dipsiz Kapuz'a yuvarlanır. Mıstık, kardeşinin ardından kendi canına da kıyar, kanlar içinde yere yuvarlanır. İlyas Bey, oraya geldiğinde, iki kardeşin ölüsüyle karşılaşır. Dipsiz Kapuz, o günden sonra, Kanlı Kapuz diye anılır ve Marçal Dağları'na da Ferayi kızın türküsü yayılır (Deveci, 2007, s. 322-323).

Ferâye türküsü hikâyesinin bir başka kaynakta anlatımında: Türkmen obasından Ferâye, ya siz? Mentşe beyi Yakup Bey'in oğlu İlyas. Ferâye ha! Niye şaşkırdınız beyim. Benim Türkmen adımla beğenmediniz mi? Hem de çok beğendim. Benimle evlenir misin kız? Bilmem, anamla babam ne der? Bu konuşmalardan sonra cesaretlenen İlyas Bey atına atlar ve soluğu anasının yanında alır (Eren, 2003, s. 34).

Ferâye türküsü hikâyesinin bir başka kaynakta anlatımında: Kız alınıp verilir. Ancak arada bir sorun vardır. Ferâye'nin ağabeyi Mıstık bu istemeler sırasında gurbette olduğundan durumdan geç haberdar olur. Öğrendiğinde kardeşi çoktan verilmiştir. Evliliğine karşı çıkar ve engel olur. Ne dedilerse de ikna olmaz. Gün gelir çatar, kızın ağabeyi bu evliliğe, "Ben daha büyüğüm, evlenme sırası bende" diyerek karşı çıkınca evlenme işi de suya düşer (Altınsoy, 2006, s. 159).

Kimi varyantlarında anlatıcı ya da aktarıcı, halkın mutlu son isteği üzerine hikâyeyi Ferâye ile İlyas'ı evlendirerek bitirir (Deveci, 2018, s. 127). Divan ve halk edebiyatımızın güzide eserlerinin birçoğu aşk acısı, ayrılık veya ölümle sonlanır. Halk hikâyelerinin anlatımında yöresel ağız farklılıkları, ekleme ve çıkarmaların olması mümkündür. Yörede yaygın olan anlatımda Ferâye ve Mıstık ölür, birbirini seven ve kavuşamayan iki gencin hikâyesi ibret alınması ve unutulmaması için türkü olarak yakılmıştır.

Göçebe kültürünün sözcülerinden olan ünlü halk şairi Karacaoğlan'ın yine bir Türkmen kızı için söylemiş olduğu "Havayı da deli gönül havayı/Ay doğmadan şavkı tutmuş ovayı/Türkmen kızı katarlamış mayayı/Çekip gider bir gözleri sürmeli" dizeleri ile özellikle "Türkmen kızı katarlamış mayayı" dizesinin ortaklığı da dikkat çekicidir. (Deveci, 2018, s. 124).

Bodrum yöresinin Demirciler türküsünün hikâyesinin çıkış yılı ve öyküsüyle ilgili yeterli bilgi yoktur. Ferâye ile aynı coğrafyada yaşanmış türküde "Demirciler demir döver tunç olur/Sevip ayrılması güç olur/Fidan boylum güç olur/Haydindik de çatal çamda özger var" dizeleri ile Ferâye türküsünün sözlerinin ortaklığı dikkat çekicidir (Uslu, 2003, s. 109).

Malın dışarı çıkmaması ve “kendi kötümüz elin kötüsünden iyidir, uzak çevreden gelen bize bakar mı, bakmaz mı?”, inancıyla yapılan akraba evlilikleri de Yörükler arasında görülmektedir (Kayabaşı, 2018, s. 72). Örf, adet ve geleneklerde olduğu gibi İlyas Bey’in ailesi oğullarının ancak kendileri gibi bir beyin kızını uygun buluyorlardı. Mıstık kardeşinin konargöçer ve tanıdıkları bir Türkmen’le evlenmesini istemiş olmalı. Türkmenlerin genel düşüncesi konar-göçer olarak özgürce, bir yere bağlı kalmadan, gelenek ve göreneklerine göre yaşamaktır. Oba hayatına alışan kardeşinin yerleşik düzene alışmaması, obasından ayrı kalacağından gözden irak gönülden irak olacağını, bey oğlunun hevesinin gelip geçici olabileceği endişesine kapılmış olabilir. Bey oğlu olması onun iyi biri olduğunu göstermezdi, rızası olmadığı halde ailesi çok çabuk karar vererek kardeşini bey oğluna vermişti.

Yerleşik hayata geçmeden önceki dönemlerde ise göç zamanında evlenecek olan erkek, evleneceği kıızı yayla göçlerinde, düğünlerde, çeşme başlarında, ekin biçilen tarlada ya da davar sağmaya gittiği yerde beğenerek, dolaylı yollardan takip ederek kaçırılmaktadır. Tabi bu kaçırma olayı kızın ve erkeğin belli bir yerde buluşması şeklinde gerçekleşmektedir. Kızın ailesinin rızasının olmadığı durumlarda kaçırılan kızlara birkaç ay sonra düğün yapılmaktadır. Kaçırılan kızların tekrardan baba ocağına dönmesi Yörükler tarafından hoş karşılanmamaktadır. “Canavar dişlediğini alır.” denilerek kaçırılan kız, kaçırılan kişiyle evlenmek zorunda bırakılmakta; evlenmez ise genç kıza “şunun bunun artığı” gibi kötü ithamlarda bulunmaktadır (Kayabaşı, 2018, s. 72). Mıstık, tüm itirazına rağmen gizlice beye kaçan, kardeşinin kötü anılması, aile şereflerinin yere düşmesi kaygısına kapılarak bir anlık öfkesi sonucunda çok sevdiği kardeşini öldürmüş olmalıdır.

3.5.4. Ferâye Türküsü Minyatürü

Yazma eserlerde yer alan tarih, din, savaş, coğrafya, bilim, kültür, edebi gibi birçok konu nakkaşlara esin kaynağı olmuştur. Minyatürlerle süslenmiş yazma eserler yurtiçi ve yurtdışında çeşitli kütüphane, müze ve özel koleksiyonlarda yer alır. Tarihte birçok hükümdarın, sultanın, yöneticinin istek ve desteği ile yazma eserler hazırlanmış, minyatürleri yapılmıştır. Kültür, gelenek ve örf-adetlerimizde önemli yere sahip türküler, sözleriyle, ezgileriyle birçokumuzun dile getiremediği sevgi, özlem, ağıt, hasretlik, öfke, dilek, düşünce, istek ve duyguları dile getirmemizde aracı olmuştur. Edebi eserler medrese eğitimi almış şair ve yazarlarca hazırlanmış olmasına rağmen bazen farklı inançlar, siyasi görüşler, ülke ve coğrafi farklılıklar gibi nedenlerden dolayı mesnevilerde, halk hikâyelerinde ve destanların anlatımında farklılıklar görülebilir. Birçok konunun minyatürle anlatımı yapılabildiği gibi halk hikâyeleri ile türkülerin konularının unutulmaması için minyatürlere de yer verilmelidir. Ferâye türküsünün minyatürünün yapılmasının amacı diğer türkülerin hikâyelerinin de bilinmesi ve minyatür sanatı ile de kalıcı olmasını sağlamaktır. Bir hikâyenin konusu bir minyatürle anlatılabileceği gibi, birçok minyatürle de anlatımı yapılabilir. Makalede örnekleri verilen mesnevilerdeki kahramanların karşılaşma öncesi, karşılaşmaları, aşkları, hüznüleri, acıları, ayrılıkları, ölümleri ayrı ayrı nakkaşların fırçalarından çıkan minyatürlerle bir filim şeridi gibi okuyucularına aktarılmıştır. Ferâye’nin hikâyesi de bir minyatürle anlatılabileceği gibi birden fazla minyatürle de anlatılabilir. Ferâye’nin ve İlyas Bey’in aile yaşamları, Ferâye’nin ailesinin göçleri, oba hayatı, eğitimleri, İlyas’ın av merakı, arkadaşları, Ferâye ile karşılaşmaları, Beyin Ferâye’yi istemesi, gibi sahnelerin de minyatürleri yapılabilir.

Minyatür tasarımına başlanmadan önce alan araştırması ve kaynak taraması yapılmıştır. Ferâye türküsü hikâyesinin minyatürünün ve resminin yapılıp yapılmadığı araştırılmıştır. Hikâyenin geçtiği Marçal Dağı, Kanlı Kapuz, oba hayatı ve yöresel kıyafetlerin video kayıtları ve fotoğraflarının çekimleri yapılmıştır. Araştırılan kaynaklarda türkünün hikâyesinde bazı farklı anlatımların olması nedeniyle birçok eskiz çizimleri yapılmıştır. Alan araştırması sonucunda yörede daha çok bilinen Ferâye hikâyesinin minyatür tasarımında karar verilmiştir.

Minyatür 17

Ferâye Türküsü Adlı Minyatür

(Koç, t.y.).

Ferâye Türküsü minyatürü 2004 tarihli, 23,5x17cm. boyutlarında ve dikdörtgen formdadır (Minyatür 17). Gökyüzü ile cetvelde yapılandırma varak altın, dere, kapkaçalar ve hançerde ezilmiş gümüş, zeminde doğal ve guvaş boya ve sulu boya kullanılmıştır.

Genellikle resim çerçevesini aşan zarif doğa kesitleri yuvarlak güzel yüzlü, ince uzun figürler, vertikal hatların egemenliği Kazvin okulunun karakteristik özellikleridir (Çağman ve Tanındı, 1979, s. 42). Bu özellik Klasik Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar nakkaşları etkilemiş ve severek çerçeveyi aşan minyatürlerin tasarlanmasını sağlamıştır. Ferâye türküsü minyatüründe konunun anlatımı ve doğa, kompozisyonun sağ alt köşesinden çerçeveyi aşmıştır.

Ferâye türküsü hikâyesinin acılı sonunu anlatan minyatür kompozisyonu asıl kâğıda aktarılmış, önce altın ve gümüşün kullanılacağı yerler belirlenmiş ve uygulanmıştır.

Minyatürün sol üst köşesinde Türkçe latin harflerle konunun özet anlatımı yer alır. Tarihten gelen Türkmen-Yörük konargöçer kültürü, örf, adet, gelenek, görenekleri, siyah kıl çadırları, ağıldaki hayvanları ile süt sağan, ekmek pişiren kadınlarının obadaki günlük hayatlarından bir kesitin verildiği Ferâye'nin obası, yurdu yazının hemen altında tasvir edilmiştir. Türkünün hikâyesindeki Mentеше yöresindeki Marçal Dağları, ağaçları, mis kokan çiçekleri ve sert geçilmesi zor kayalıklarıyla betimlenmiştir (Minyatür 18).

Minyatür 18

Ferâye Türküsü Adlı Minyatür

(Koç, t.y.).

Minyatürün ortasında Ferâye'nin katarladığı sarı maya, kıl çuval, kilim ve halı yüklenmiş halde, buluşma yerinde Mentеше Bey'in konağına gitmek için beklemektedir. Buluşma yerine geç gelen İlyas Bey esmer tenli, ceylan gözlü yüreğine kor düşüren sevdiceği Ferâye'si ile buluşmayı beklerken onu kanlar içinde kapuzun dibinde yatar bulur ve acıklı sonla yıkılır kalır. Minyatürün sağ ortasında, trajedinin kahramanlarından Ferâye'nin abisi Mıstık, kapuzun başında yerde kanlar içinde yatmaktadır. Bir anlık öfkesi sonucu kardeşine kıymış, sonra çok pişman olmuş ve hayatına son vermiştir (Minyatür 19).

Minyatür 19

Ferâye Türküsü Adlı Minyatür

(Koç, t.y.).

Minyatürün sağ altında sevdası gönlüne düşmüş, bir görüşte âşık olduğu beye kaçmayı kafasına koymuş, ailesine, yaşadığı obasına, keçilerine, kınalı kuzularına, dağlarına, kana kana su içtiği pınarlarına, kısacası tüm sevdiklerine veda eden Ferâye'nin cansız bedeni, dipsiz kapuzda, kanlı kapuzda yatmaktadır (Minyatür 20).

Minyatür 20

Ferâye Türküsü Adlı Minyatür

(Koç, t.y.).

4. Sonuç

Anadolu'nun birçok yöresinde halkın yaşayışı, örf adetleri, acıları, aşkları, ayrılıkları ile ilgili ilk söyleyeni belli olmayan anonim türküler ve ağıtlar yakılmıştır. Türkülerimizin birçoğunun sözleri hikâyelerinde yer bulmadığı için zamanla hikâyeleri de unutulmuştur. Ferâye türküsü zaman zaman sanatçılarımız tarafından seslendirilmektedir. Muğla-Menteşe yöresinin anonim türkülerinden Ferâye hikâyesi gibi ağıt olan Kerimoğlu Zeybeği, Çökertme ve Ormancı türkülerinin de hikâyeleri yeterince bilinmediğinden düğün ve eğlence ortamlarında oyun havası olarak algılanıp, zeybek oynanmaktadır. Bunun nedeni anonim türkülerin sözlerinin yeterince yansıtılmamış olması, nakarat kısımları ile ezgilerinin kulağa hoş gelmesi olabilir. Tarihi süreç içerisinde hükümdar, sultan ve devlet adamlarının destekleri ile tarihi, edebi konular, mesneviler, halk hikâyeleri, destanları konu alan yazma eserler hazırlanmıştır. Bu yazma eserlerin sayfalarını nakkaşlar minyatürleriyle zenginleştirmişlerdir. Ancak halkın büyük bir çoğunluğunun ilgisini çekmesine rağmen, birçok edebi, tarihi, aşk, halk hikâyeleri kayıt altına alınmadığı, yazılmadığı ve resimlenmediği de bir gerçektir.

Birçok nedenden dolayı kaybolmaya başlayan, süratle erozyona uğrayan, kültürümüz, örf-adetimiz, sanatlarımız, halk hikayelerimiz, folklorumuz gibi değerlerimizi tanıtmak bizlerin görev ve sorumluluğudur. Kültür tarihinde olduğu gibi günümüzde destanlar, masallar, efsaneler, türküler, ağıtlar, ezgiler veya halk hikâyeleri yazılarak güzel sanatların her dalından faydalanılmalı ve cazip hale getirilmelidir. Ferâye minyatürü, Türk sanatlarımızın zenginliklerinden minyatür sanatını tanıtmak ve halk hikâyesine katkı sağlamak için yapılmıştır. Minyatürü yapılmamış, birçok konu gibi halk hikâyelerimiz ve türkülerimizin hikâyeleri de minyatürlerinin yapılmasını beklenmektedir. Halk hikâyelerimiz kayıt altına alınmalı ve görsel materyallerle desteklenerek cazibeli hale getirilmelidir.

Kaynakça

- Albayrak, N. (2012). *Türkü, ezgi ile söylenen anonim halk edebiyatı nazım biçimi* (C.41). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turku>
- Altınsoy, H. İ. (2006). *Muğla türküleri özümüz sözümüz sazımız*. Muğla Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Berber, N., & Başar, M. R. (2018). Tarihsel, öyküsel ve illüstratif açıdan Varka ve Gülşah. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 33, 70-79. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/694979>
- CC BY-SA. (t.y.). *Muğla ili haritası* [Lisanslı Harita]. Creativecommons. <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>
- Coşkun, V. S. (2012) *Varka ve Gülşah, Fars ve Türk edebiyatlarında kahramanlarının adıyla anılan bir aşk hikayesi* (C.42). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/varaka-ve-gulsah>
- Çağman, F., & Tanındı, Z. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm minyatürleri*. Tercüman Sanat ve Kültür.
- Çınar, A. A. (2010). *Muğla Karabağlar yaylası ve yurt kahveleri (Tarih, toplum ve kültür)*. Muğla Belediyesi Kültür yayınları.
- Deveci, Ü. (2007). *Deniz üstü köpürür Muğla türküleri ve hikayeleri (Tasnif ve inceleme)*. Muğla İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Deveci, Ü. (2018). *Altın tasta gül kuruttum (Türkü metni çözümlemeleri)*. Kesit Yayınları.
- Durmuş, İ. (2003). *Leyla ve Mecnun* (C.27). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eren, M. A. (2003). *Öyküleri ile Muğla türküleri*. Aymar Yayıncılık.
- Erkal, M. (1999). *Hüsrev ve Şirin, İran ve Türk edebiyatlarına has klasik Mesnevi konusu* (C.19). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://Islamansiklopedisi.org.tr/husrev-ve-sirin>
- Fauq, H. (2003). *Leyla ve Mecnun* (C.27). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Ganjevi, N. (1983). *Nizami Khamsa miniatures*. Yazıcı.
- Hattstein, M., & Delius, P. (2000). *İslâm Art and Architecture*. Könemann Verlagsgesellschaft.
- İnal, G. (1995). *Türk minyatür sanatı: Başlangıcından Osmanlılara kadar*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kayabaşı, R. G. (2018). Bahşiş yörüklerinde evlilik ile ilgili adet ve inanmalar. *Folklor/Edebiyat*, 24(94), 67-93. <https://doi.org/10.22559/folklor.299>
- Kıvrak, R. (t.y.a). *Yörük keçileri* [Fotoğraf]. Ramazan Kıvrak kişisel arşivi.
- Kıvrak, R. (t.y.b). *Yörük kıl çadırı* [Fotoğraf]. Ramazan Kıvrak kişisel arşivi.
- Koç, Ö. (t.y.). *Ferâye türküsü* [Minyatür]. Ömür Koç kişisel arşivi
- Mahir, B. (2005). *Osmanlı minyatür sanatı*. Kabalıcı Yayınevi.
- Menteşe Belediyesi. (t.y.). *Yörük kültürü*. <https://www.mentese.bel.tr/yoruk-kulturu/>
- Mete, Z. (2004). *Menteşe, Anadolu beylikleriyle Osmanlılar döneminde Anadolu'nun güneybatısını içine alan bölge* (C. 29). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://Islamansiklopedisi.org.tr/mentese>
- Pala, İ. (2003). *Leyla vü Mecnun* (C.27). TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Renda, G. (1997). *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi*. Cilt 2 (s. 1262-1271) içinde. Yapı-Endüstri Merkezi.
- Sümer, F. (2013). *Yörükler Anadolu ve Rumeli'de yaşayan büyük Türkmen topluluklarının ortak adı* (C. 43). TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://Islamansiklopedisi.org.tr/yorukler>
- Uslu, M. (2003). *Bodrum türküleri, öyküleri ve musikişinasları*. Bodrum Belediyesi Yayınları.
- Yazıcı, T. (2003). *Leyla ve Mecnun* (C. 27). TDV İslâm Ansiklopedisi.